

Adalékok az 50-es évek büntetés-végrehajtásának történetéhez¹

Bevezetés

A Szegedi Fegyház és Börtön történetének kutatása során számos esetben találkoztunk olyan kérdésekkel, melyek részletesebb megismerése csak úgy lehetséges, ha a rendelkezésre álló forrásokat alaposan felkutatjuk, feltárjuk. A források kutatása során tapasztalataim szerint olyan, a történész szakma által eddig be nem mutatott dokumentumokra is lelhetünk, melyek egy adott korszak jobb, pontosabb megismeréséhez elengedhetetlenül fontosak lehetnek.

Jelen dolgozat megszületését az is elősegítette, hogy a Szegedi Fegyház és Börtön története iránt az elmúlt pár évben a büntetőjog- és büntetéstörténeti tudományok iránt érdeklődő szakemberek figyelmének középpontjába került. Véleményem szerint ez a fokozott érdeklődés nemcsak azért jelentkezik, mert a Csillagbörtönnek mindig „híre van” (és volt) a falain belül büntetésüket töltő életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték nagy száma miatt.²

A fiatal történész- és joghallgatók szép számmal keresik meg a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnokát, hogy az intézet irattárában kutathassanak, hogy a személyi állományi tagok segítségével egy adott kérdésről évfolyamdolgozatot vagy szakdolgozatot készítsenek. Az elmúlt évtizedben nemcsak főiskolások és egyetemisták, hanem történészkutatók, valamint a Csillagbörtönben egykoron szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek leszármazottjai is gyakran megkeresik az intézetet, hogy felmenőjükről a bebörtönzés tényével kapcsolatosan adatokat kérjenek. Az ezen megkeresések megválaszolása közben megszerzett ismeretek, valamint a Csongrád Megyei Levéltárban folytatott kutatások eredményei ösztönöztek arra, hogy tapasztalataimat és javaslataimat az olvasóval megosszam.

1 A „Forrásközlések az 50-es évek büntetés-végrehajtásának történetéhez - Javaslat egy egységes kutatási és digitalizálási program kidolgozásához” című, a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa 2013. évi pályázatán győztes pályamunka bevezető tanulmányának rövidített változata.

2 A Szegedi Fegyház és Börtönben az elmúlt közel 130 évben - kivéve egy rövid időszakot a két világháború között, valamint a 40-es évek végétől az 50-es évek elejéig tartó periódust - hagyományosan a hosszú időre ítélt, valamint az erőszakos bűncselekmények miatt elítélt fogvatartottak töltötték és töltik büntetésüket. A két világháború között a Csillagbörtönben raboskodott több kommunista elítélt, köztük Rákosi Mátyás is. A Csillagbörtön „humánus bánásmódjáról” a „párt foglya”, Demény Pál a következőket írta: „Zuhanyozó tőzsomszédja lúdtalpú, pókhasú, asszonybőrű: Ő Rákosi. Kerek hátát Szüics Ernő szappanozta, ugyanaz, akit a másik gnómmal, a Péter Gábornak elnevezett, agyonveretett. (...) Amikor Rákosi Mátyás a börtönben orroosi javallatra napozni vonulhatott, állítólag Szüics Ernő vitte a napozósármolyát, valamikor 1937-40 között.” Idézi: PÜNKÖSTI ÁRPÁD: Rákosi a csúcson 1948-1953. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1996. 327. p. Lásd még: <http://mek.oszk.hu/05300/05372/05372.htm> [2013. május. 7.]

„Ez a múlt magában is igazolja a vádak valóságát” – A Csillagbörtön igazgatója a rácsok mögött³

A kommunista rendszer ideológusai által osztályellenségnek titulált társadalmi rétegek üldözése 1945-től – mondhatjuk – fokozatosan megindult: a korábbi nagybirtokosokat kitelepítették a Hortobágyra, a volt katonatisztek pedig elbocsátották állásukból, többjüket bíróság elé állították a háborús szerepvállalásaik miatt.⁴ A jól kitapintható koncepció alapján működő üldöztetésekből a nagytőkések sem maradtak ki, vagyonukat államosították, de a rendszer zaklatta az értelmiségieket, a régi kispolgárság elemeit, valamint a nyugatról Magyarországra hazatért hadifoglyokat is. Ezt követően került sor a gazdagabb parasztok, a kulákok meg-alázására; mint tudjuk, felállították a kuláklisztákat, majd földjeiket fokozatosan elkobozták. E korszak taglalásánál nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az – intézetünk közeli története szempontjából igen érdekes, a kor összes tipikus jellemvonását magán viselő – esetet, melyben a Szegedi Királyi Kerületi Börtön 1940-től 1944. szeptember 28-ig tevékenykedő igazgatója egyszer csak a rács túloldalán, a Csillagbörtönben találta magát.

„A magyarországi koncepciók perек létrejöttének feltétele az a sajátos politikai helyzet volt, ami Magyarországon a második világháború után alakult ki. A hatalom által gerjesztett rettegés kialakításának legsikeresebb formája azonban a koncepciók perек sorozata volt” – jegyzi meg egyik tanulmányában Sváby Enikő, aki behatóan kutatta e korszak történéseit.⁵ Ezeknél a pertípusoknál, melyeknek ősmintája természetesen szovjet „találmány”, általános gyakorlat volt, hogy a vádlott által ténylegesen elkövetett tetteket az eljárás során jócskán felnagyították, de – mint ahogy az az utóbbi másfél évtized kutatásaiból gyakran kiténik – számos esetben előfordult, hogy a vád tárgyává tett cselekményt soha nem követték el, a teljes vádirat hamis, koholt vádak leirata volt.

Ilyen eljárási „alapelvek” alapján folytatták le a vidéki Magyarország legnagyobb koncepciók perét, melynek sokadrendű vádlottja dr. Sükrei József volt, aki

³ Az intézet neve az elmúlt 125 évben öt alkalommal változott, éspedig: 1885–1944 között Szegedi Királyi Kerületi Börtön, 1945–1951 között Szegedi Kerületi Börtön, 1951–1971 között Szegedi Országos Büntetőintézet, 1972-től 1978-ig a Szegedi Fegyház és Szigorított Börtön nevet viselte. A Szegedi Fegyház és Börtön megnevezés 1978 óta változatlan. 1944. szeptember 8-án a közeledő front miatt az intézetből az elítélteket többek között a Váci Fegyházba szállítják, az intézetet kiüritik. (Az elítéltek és az őrszemélyzet Vácra átköltöztetésének iratai fellelhetők Vác Város Levéltárában a 21595. számon a közigazgatási iratok között: Lásd: <http://www.vacarchivum.hu/fondfiles/attachments/e01a56cab8cb4c81b144ac950d78cb1b.pdf> [2013. május 22.]) Ezt követően nem sokkal (október 8–9.) Szeged városát és környékét megszállják a szovjet csapatok, 1945 februárjáig a Szegedi Királyi Kerületi Börtönben szovjet hadifoglytábor működik.

⁴ „Ez a háború nem olyan, mint a korábbiak voltak. Az elfoglalt területekre a győztes most a saját társadalmi rendjét is rá fogja kényszeríteni. Mindenki a saját társadalmi rendjét vezeti be mindenütt, ameddig csak seregei eljutnak. Ez csakis így lehet. (...)” Sztálin nem sokat „kértelt”, amikor az idézett mondatai elhangzottak. A kutatók szerint 1945 után Magyarország – beleértve a többi kelet-európai országot is – csak korlátozott szuverenitással rendelkezett. Lásd: KOGELFRANZ, SIEGFRIED: Jalta öröksége. Az áldozatok és akik megúszták. AB Független Kiadó, Budapest, 1989. 9. p.

⁵ SVÁBY ENIKŐ: *Koncepciók perек az Alföldön és Budapesten 1950–1951.* Valóság, 2006. 11. pp. 68–82

1940-től 1944. szeptember 28-ig a Szegedi Királyi Kerületi Börtön igazgatója volt.⁶ Ezen perek jellemzőiről a már idézett Sváby Enikő a következőket írja: „Ezekben a perekben egy előre kidolgozott politikai koncepció alapján születtek az ítéletek. Az ÁVH egyes osztályain körvonalazódtak azok a történetek, amelyek később a vádirat alapjai lettek. A vádlottakat hetekig kínozták, míg bevallották, hogy elkövették azt a bűnt, amit kreáltak számukra. A tárgyaláson pedig, mint egy jó színházban, előadták a korábban betanult szerepet. A bírósági tárgyalás merő formasággá, színjátékká vált. De nem csak a vádlott játszott szerepet, a védőtől kezdve a bírói, a tanukon át mindenki a hatalom által elvárt, előre megírt szöveget mondta el. (...) Eltűnt a tárgyalás alapvető funkciója: a bűncselekmény mérlegelése és ennek alapján méltó ítélet meghozatala; hiszen az ítéleteket már korábban meghozták, a nagyobb perek esetében pedig még a pártvezér is segített ebben. A perek kreált jellegét bizonyítja, hogy egy mai, demokratikus bíróság előtt a bizonyítási anyag nem felel meg, mivel elenyészően kevés tárgyi bizonyíték, illetve tanú erősítette meg a vádak. Amire támaszkodott az ügyész, az egyedül a vádlottak beismerő vallomása volt, azt pedig erőszak hatására tették!”⁷

A kérdéses per előtt egy jól kopírozható minta már rendelkezésre állt: Rajk László és társai perében már egy éve ítéletet hirdettek. A per tragikus kimenetele, annak részletei mindenki számára ismertek: Rajk Lászlót, az elvhű kommunistát, a párttársai és a közvetlen környezete által szolgáltatott hamis vádak alapján halálra ítélik, és 1949. október 15-én kivézzik. Rákosi Máttyás diktátor többször hangoztatta azt, hogy az eljárás némely részleteibe maga is beavatkozott, de vannak olyan vélemények is, melyek azt hangoztatják, hogy magát a vádiratot is Rákosi Máttyás szoros felügyelete mellett, adott esetben a konkrét utasításai alapján állították össze.

Halápi József és társai pere tulajdonképpen az egykori demokratikus pártok tagjai elleni irányuló per volt, a „perek pere” Szegeden, ahol a nyílt tárgyalások során több mint harminc főt ítélt el a bíróság. A vádlottak, a kommunista rendszerből kiábrándult, alig ötven főt számláló tagjából, a nyugati segítségben bízó szervezetből „az ÁVH egy, az ország fennálló rendjét megdönteni kívánó, terrorista, fasiszta beállítottságú mozgalmat kreált.” Mint minden koncepció pernek, ennek a pernek is voltak mellékperei, amikről terjedelmi okok miatt itt nem szólhatunk. A „tényállás” szerint a főperben szereplő 28 vádlottat 1950. július 9-e és 23-a között tartóztatták le Szegeden és környékén. Augusztus 2-ára már készen volt az ÁVH egyik főhadnagyának összefoglaló jelentése a szervezkedésről. Ebben a jelentésben már szerepelt a vádlottak beismerő vallomásának összegzése, mely szerint a leleplezett szervezet tagjai „az imperialista hatalmak ötödik hadoszlopaként fejtettek ki romboló munkát”. Augusztus 11-én államügyész már felterjesztette a vádiratot, melyben a vád a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés

⁶ OLÁH MIKLÓS: *A szegedi várbörtön és a Szegedi Fegyház és Börtön történeti kronológiája 1784-1998*. Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999. 124. p. Sükrei József a szegedi Csillagbörtön történetének kutatója, elismert börtönügyi szakember volt, könyvet készült írni a Csillagbörtön történetéről. Erről a szándékáról tanúskodik az a kézirat, melyet az utókornak befejezetlenül hátrahagyott. Lásd: SÜKREI JÓZSEF: *A Szegedi Csillagbörtön*. Kézirat. H. é. n.

⁷ SVÁBY ENIKŐ: i. m. 70.

kezdeményezése, illetve az abban való tevékeny részvétel, tiltott fegyverrejtegetés és devizabűntett volt.

A kutató szerint a vádlottak átlagéletkora 1950-ben kevesebb mint 42 év volt, a legfiatalabb vádlott 24 éves, a legidősebb pedig 63 éves volt. A szervezkedés vezetőjének és a fővádlottnak kikiáltott Halápi József B-listás városi tisztviselő volt, akit korábban, 1947-ben demokráciaellenes kijelentéseiért 1 év börtönre ítélték, majd ezután 8 hónapra internáltak. Beszédesebb adatokat szolgáltat a per többi vádlottjának foglalkozása: volt köztük hat tisztviselő, hat egykori „*horthysta rendőr*”, csendőr és katona, négy 1945 előtti nagykereskedő. A perben megvádoltak tíz munkásembert és két földművest is. A vádlottak közül tizenegy fő semmilyen 1945 utáni pártnak nem volt a tagja. A többiek közül legtöbben, „*szám szerint heten, Nagy Ferenc »leplezéséig«, a Független Kisgazda Párt, ugyancsak heten a Sulyok-féle Szabadság Párt, öten a Barankovics-féle Demokratikus Néppárt, öten a Szociáldemokrata Párt, ketten a Magyar Kommunista Párt honvédségi szervezetének, egy vádlott pedig a Nemzeti Parasztpártnak volt tagja. A 28 vádlott közül hatan kerültek a második világháború során amerikai, angol, francia, illetve szovjet fogságba. A Szegedi Megyei Bíróság szerint a vádlottak már magukban is veszélyesek múltjuk miatt, míg a Legfelsőbb Bíróság szerint »ez a múlt magában is igazolja a vádak valódiságát.«”⁸*

A tényállás alapján a fenti személyek egy kommunistaellenes szervezetet hoztak létre, és irányították a Kard és Kereszt Szövetséget. A szervezkedők Halápi József irányítása alatt kiadták az Ellenállási Híradó nevű újságot is, ami havonta kétszer jelent meg, kevesebb mint 15 példányban. A vád szerint fegyveres ellenállást kívántak végrehajtani, többek között a rendőrségi épületek elfoglalásával, de szerepelt a vádiratban az is, hogy a Csillagbörtönt is el akarták foglalni a szervezkedők.

A nyilvános tárgyalás Szegeden volt, mely 1950. augusztus 25–26-án zajlott le. A perben dr. Sükrei József volt börtönigazgatót az 1946. évi VII. tc. 8. § (1) bekezdése alapján vádolták. Az ítéletben a két fő szervezőt, Halápi Józsefet és Nyilasi Sándort⁹ halálra ítélték, dr. Sükrei Józsefet pedig 3 évi fogsággal sújtották. Dr. Sükrei kivételével minden vádlottat mellékbüntetésként teljes vagyonek Kobzásra is ítélték.

A kirendelt ügyvédek szeptember 13-a és 24-e között nyújtották be a fellebbezés iránti kérvényeket, 1950. október 3-án összeült a Legfelsőbb Bíróság tanácsa, ahol a zárt tárgyaláson a legfőbb államügyész-helyettes perorvoslat hiányában súlyosabb büntetés kiszabását kérte az első fokon elítéltekre, míg a védők reménykedtek és „*irgalmas ítéletet kértek.*” Október 10-én megszületett a jogerős ítélet, ami – mint várható volt – fenntartotta a két halálos ítéletet, a többi vádlott esetében pedig súlyosbította az első fokon kihirdetett büntetéseket, így dr. Sükrei

⁸ Uo. 72. p.

⁹ Németh Dezső közlése szerint: „*Halálra ítélték és kivégezték: vitéz Halápi József ny. áll. századost, vitéz Nyilassy Sándort és vitéz Kenderessy Imrét.*” Lásd: *Doktorok cellája. A szegedi Csillagbörtön rácsai mögött 1948–1950-ben.* (Szemelvények zombori Németh Dezső, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt Nagyszeged megyei szervezetének szervező és adm. igazgatójának Amerikában 1956-tól kiadott írásából.) Szeged, 1990., 43. p.

volt fegyházi igazgató büntetését 8 év börtönbüntetésre súlyosbította a Legfelsőbb Bírósági ítélet.

A két halálraítélt védője a kegyelmi kérvényét a Népköztársaság Elnöki Tanácsához 1950. október 11-én, illetve 12-én nyújtotta be. Az ügyvédek a kérelem indoklásában hangsúlyozták, hogy per tárgyává tett cselekedetek „*csak egy karcolás a demokrácia ércbástyáján, a demokrácia már elég erős, hogy kegyelmet gyakoroljon*”. Mivel kezdetektől fogva koncepciók eljárásról volt szó, mondanunk sem kell, hogy – bár a Legfelsőbb Bíróság támogatta Nyilasi Sándor kegyelmi kérvényét – az Elnöki Tanács elnöke mindkét kérvényt elutasította. A két fővádlotton, Halápi Józsefen és Nyilasi Sándoron a halálos ítéletet 1950. november 20-án délelőtt végrehajtották.

Németh Dezső szerint a Halápi József és 27 társa elleni per egy tipikus koncepció per volt, mit igazol az is, hogy a tárgyalásra jegyeket osztogattak, a tárgyaláson csak a beismerő vallomások hangozhattak el, oda tanúkat nem idéztek meg.¹⁰ A családtagoknak nem volt lehetőségük, hogy a tárgyaláson részt vegyenek, csak a folyosó egy kijelölt helyéről – „*barátságos zöld ávósok*” társaságában – nézték végig, ahogy a 27 vádlott egymáshoz láncolva, ávósok kíséretében bevonult a tárgyalóterembe. Láthatták azt is, ahogy a tárgyalásra odarendelt DISZ-tagok leköpködik családtagjaikat, „*hazaáruló*” és más becsmérlő szavakkal illetik őket. A halálos ítéletek végrehajtását követően a másnapi Délmagyarország a következőket írta: „*Bár mozgalmuk nem volt alkalmas arra, hogy megdöntse a fennálló társadalmi rendszert, társadalmi veszélyessége mégis igen nagy, mert a külső ellenséggel együttműködve sokat árthattak volna magyar nép államának, sok szenvedést zúdíthattak volna hazánkra.*”¹¹

E grandiózus koncepció per jellegét a kutatók szerint az alábbi körülmények is alátámasztják: „*Az ügy résztvevői tulajdonképpen egymás ellen tettek terhelő tanúvallomást – az enyhébb büntetés reményében. A vádat »alátámasztották« még a tárgyi bizonyítékok is. (...) Az ÁVH-n kivert és a bíróság előtt megváltoztatott vallomások, a kevés fegyver, illetve a fasisztának titulált sajtó nem lehetett elég a bizonyításhoz. Az elítélés igazi oka a vádlottak múltja volt, amint azt a Legfelsőbb Bíróság ki is jelentette zárt tárgyalásán. Ez a koncepció per 1 évvel a Rajk-per után született, annak forgatókönyve alapján, azonban kevesebb sikerrel, hiszen még a tárgyalási jegyzőkönyvben is szerepelt az erőszakkal kikényszerített vallomások bizonyítéka és négy vádlott tulajdonképpen visszavonta az ÁVH-n felvett vallomásait. A legszembetűnőbb ellentmondásokat sem oldották fel a tárgyaláson, a védelem szóhoz sem jutott.*”¹²

Sükrei börtönigazgató meghurcolásának története egyéb adatok alapján tovább is részletezhető. Mivel a szegedi Csillagbörtön csak részben volt „*felkészülve*” a politikai jellegű fogvatartás sajátosságaira, nem véletlen, hogy a történetnek a rácsok mögött előzményei is voltak. Források alapján bizonyítottnak látjuk, hogy

¹⁰ Németh Dezső a „Halál és börtön” című írásában kiemeli, hogy „*A bizonyítékokat tálcán és bérmentve szállította az ávónak a Kereszt és Kard nyugati mozgalma. Ily szorgos munkával, akasztássorozattal született meg, és tette működésének első lépéseit az ávó.*” Lásd a fenti művet: 43. p.

¹¹ Délmagyarország, 1950. október 21.

¹² Németh Dezső: i. m. pp. 80–81.

a Csillagbörtön őrei nem az „elvárható szigorral” jártak el a politikai elítéltekkel szemben. E ténymegállapításnak ékes bizonyítéka az az igazságügyi miniszteri leirat, melyből egy nagyszabású fegyelmi eljárás szankcióiról értesülhetünk. Sajnálatos módon a Csillagbörtönben lefolytatott fegyelmi eljárás egyéb anyagait mindeddig nem sikerült felkutatnunk, mégis beszédek lehetnek az alábbiakban közölt dokumentumrészletek.

„**Imre András** letartóztatóintézeti hadnagy-tanítót azért, mert 1947. évi szeptember hó 1. napján politikai elítéltek előtt súlyos, az 1946:VII. t.c-be ütközőnek látszó demokráciaellenes kijelentést tett, többek között azt, hogy a kommunistákat a Csillagbörtön udvarán fogják felakasztani, -

Bunford János letartóztatóintézeti alhadnagyot azért, mert politikai elítélteknek rendszeres kedvezményeket nyújtott, politikai és köztörvényi elítéltek előtt szélsőséges fasiszta kijelentéseket tett és Sükrei nevű letartóztatottal különösen bizalmas politikai együttérzésre utaló magatartást tanúsított, vele karon fogva járt, őt urának szólította, részére költségmegtérítés nélkül ipari munkát végeztetett és politikai vonatkozásban többek között kijelentette, hogy Rákosi Mátyás, Vas Zoltán és a többi kommunista börtöntöltelék, orosznyaló (...), -

Kiss Mátyás letartóztatóintézeti hadnagyot azért, mert Bohler Károly politikai letartóztatott részére kötelességének megszegésével 2 és ½ dl levest és ½ liter rizskörítéses paprikást bevitt és az őt tettenérő közeg előtt elismerte, hogy hasonló magatartást már a múltban is gyakorolt, – a fogházrendtartás 219. §-a alapján állásából és fizetéséből azonnali hatállyal felfüggesztem és ellenük a fegyelmi eljárást elrendeltem. (...)

Fekete Péter letartóztatóintézeti őrvezetőt azért, mert mint fasiszta meggyőződésű személy a Falcione összeesküvés bűnügyi letartóztatottaival teljes politikai együttérzésre utaló kapcsolatot tartott fenn és kijelentette, hogy ez a mai rendszer nemsokára meg fog változni, a fogházrendtartás 219. § 1. bekezdés 2. mondatának g.) pontja alapján állásának elvesztésével sújtom.

Füzesi Béla letartóztatóintézeti alezredes intézetvezetőt azért, mert laza ellenőrzést gyakorolt és ilyen módon az intézetben végbement súlyos szabálytalanságoknak lehetőségét nyújtott, a 24.429/1876.I.M. számú rendelet II. rész 4. § c.) pontja alapján írásbeli feddés-sel sújtottam.

Dr. Ries István s.k.¹³

Füzesi Béla li.¹⁴ alezredes egyike volt azon négy intézetvezetőnek, akik 1948-

¹³ Igazságügyminisztérium, 52.827/1948.I.M. VI. sz. irat. Tárgya: Hivatalos intézkedések főfelügyeleti jogkörben kiszabott büntetések. Lásd: Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai, 1. doboz 1953. évi dosszié.

¹⁴ Li.: „Letöltő intézeti.” Lásd: Belügyminisztérium, VII. Főosztály 00152/1952. ü.cs. sz. iratot, melynek tárgya a börtönök és munkahelyek állományának rögzítése, szervezeti felépítésük szabályozása, valamint a beosztási elnevezések megváltoztatása. Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai, 1. doboz 1951. évi dosszié.

ban a szegedi Csillagbörtön – akkori nevén: Szegedi Kerületi Börtön – élén álltak. Intézetvezető volt még ebben az évben Nagy László (II. rangja nem ismert), továbbá Fekete György és dr. Majoros Richárd¹⁵ miniszteri biztosok. Bár írásos bizonyítéka nincs, de sejthető, hogy az 1948-as „intézeti interregnum” összefügghetett a fenti fegyelmi eljárásokkal.

A büntetés-végrehajtás ebben az időszakban még az Igazságügyi Minisztérium irányítása alá tartozott, 1952 került a Belügyminisztérium felügyelete alá. 1953 júliusában alakult meg a Belügyminisztérium irányítása alá tartozó Börtönügyi Osztály, mely elnevezés 1953. szeptember 2-ától BM Büntetés-végrehajtási Parancsnokságra változott.¹⁶

A politikai elitért és a politikai fogvatartás fogalma a vizsgált időszakban

Arra a kérdésre, hogy a vizsgált időszakban ki nevezhető politikai elitértnek (vagy politikai okok miatt letartóztatottnak), leginkább úgy kaphatunk egyértelmű választ, ha megvizsgáljuk azokat a dokumentumokat, melyek alapján a büntetés-végrehajtás akkori felettes (szakirányítási) szervei a büntetés-végrehajtási intézeteket – köztük a Szegedi Fegyház és Börtön jogelőd intézetét, a Szegedi Országos Börtönt – irányították, igazgatták. A feltett kérdésre viszonylag egyértelmű, áttekinthető választ kapunk, ha tüzetesebben megvizsgáljuk a Csongrád Megyei Levéltárban (a továbbiakban: CSML), valamint az intézet irattárában még fellelhető, a kérdéses időszakban keletkezett iratokat.

A CSML anyagában a Szegedi Fegyház és Börtönre, valamint jogelőd intézeteire vonatkozó forrásanyagok szabadon kutathatóak. A VII. és XXV. fondőcsoportokban „A jogszolgáltatás területei szervei” fejezetben a Szegedi Kerületi Börtön és az Államfogház iratai 1893–1950-ig 14,89 iratfolyóméter terjedelemben található meg. A 101. fondszám¹⁷ alatt a Szegedi Fenyítőház (Domus Correctoriae Szegediensis, Domus Carresterialis Szegediensis) iratai 1785–1854-ig 2,58 iratfolyóméter terjedelemben állnak rendelkezésre. A 102. fondszámon a Szegedi Fegyház és Börtön 1951–1997-ig terjedő időszakára vonatkozóan találunk iratokat.¹⁸

¹⁵ Dr. Majoros Richárd, a Csillagbörtön szegedi miniszteri biztosja 1949-ben könyvet írt az „új magyar börtönügyről”. Lásd: MAJOROS RICHÁRD: Új magyar börtönügy. Igazságügyi Ipari Vállalat, Vác, 1949.

¹⁶ Az egyes belügyi szervek intézménytörténetére vonatkozóan lásd: CSEH GERGŐ BENDEGÚZ: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990*. In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. (Szerk. Gyarmati György) Történeti Hivatal, Budapest, 1999. pp. 73–89., valamint: GYARMATI GYÖRGY - PALASIK MÁRIA (Szerk.): *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953–1956*. Állambiztonsági Szolgáltatók Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 9. p.

¹⁷ A fond vegyes terjedelmű levéltári egység, a levéltári anyag tagolódási rendszerének legszilárdabb pillére. Minden irat, amely valamely levéltári intézmény őrizetében van, valamilyen fondba tartozik. Vö. http://www.mol.gov.hu/bal_menuosor/hasznalat/oktatas/mindenkinek/kerdezz-felelek/leveltari_szakkifejezesek.html [2010. május 21.]

¹⁸ A Csongrád Megyei Levéltár fond- és állagjegyzékére vonatkozóan lásd: <http://www.CsML.hu/9fszeged.pdf> [2010. június 9.]

Az 1951. évből két irat, az 1953. évből egy irat áll rendelkezésünkre, melyek alapján megállapításokat tehetünk arra vonatkozóan, hogy a büntetés-végrehajtást irányító szervek kit tekintettek politikai fogvatartottnak. Időrendben az első ilyen iratot¹⁹ az Igazságügyminisztérium Ügykezelési Csoportjánál 1951. április 12. napján keltezték. Tárnya: „Jelentések az ÁVH részére, címzettjei valamennyi bírósági és megyei Börtön Vezetője.” A 0032/7/1951. számú irat az alábbiakat tartalmazza (az eredetiben található, aláhúzással jelölt kiemeléseket vastag betű jelzi):

„A 42.410/1947.I.M.VI. sz. utasítasomat (népbírósági elítéltek szabadulásának jelentése az Államvédelmi Szerveknek) hatályon kívül helyezem.

Az 1951. január 31-én kelt 0032/1951. számú, a február 23-án kelt szám nélküli, a március 20-án kelt 0032/2/1951. számú és a március 29-én kelt 0032/6/1951. számú szigorúan bizalmas utasítasomat az alábbiak szerint módosítom, illetve foglalom össze:

Politikai jellegű bűncselekmények (háborús, népellenes büntett, az 1930:III. törvény 51-71. §-ába ütköző, az 1946:VII. törvénybe ütköző bűncselekmények, tiltott határátlépés és embercsempészás, fegyverrejtegetés, minden izgatás és szabotázs cselekmény) miatt letartóztatásban lévőkről hetenként egyszor kell változásjelentést tenni az ÁVH központjának.

A jelentést kimutatás formájában kell elkészíteni, a következő rovatokkal: név, törzslapszám, születési hely és idő, foglalkozás, anyja neve, bűncselekmény, kiszabott büntetés és szabadulási nap.

A kimutatásba fel kell venni mindazokat, akik az elmúlt héten kerültek a börtönbe és azokat a korábban befogadottakat, akiknek ügyében változás történt, például: más börtönbe szállították, ügyében a bíróság jogerős, vagy nem jogerős ítéletet hozott, büntetését félbeszakították, szabadul, stb.

Más börtönbe való szállítást mindig csak az átszállító börtön jelentse.

Ha a letartóztatott ügyében a bíróság jogerős vagy nem jogerős ítéletet hozott, akkor a kimutatásban nemcsak ezt a tényt kell feltüntetni, hanem röviden, de lehetőleg minden lényeges részt érintve le kell írni az ítéletben megállapított tényállást, vagyis azt, hogy az elítélt mivel követte el a bűncselekményt. Például: keretlegény volt és 1943. telén a Szovjetunió területén kegyetlenkedett a munkaszolgálatosokkal, vagy lakásán az ágy szalmazsákjába dugva egy német katonai puskát és 50 töltényt rejtegetett, stb.

Ezt a kimutatást minden hét szombati napján kell postára adni az alábbi címre: H. L. áv. százados, Budapest, Jászai Mari tér, ÁVH központ.

A jelentésnek feltétlenül minden héten meg kell érkezni az ÁVH központjába, tehát azon az országos és megyei bírósági börtönök, ahol az elmúlt héten politikai jellegű bűncselekmények miatt letartóztatottakra vonatkozó változás nem történt, tegyenek nemleges jelentést.

A járásbírósági börtönök szolgálatvezetői ezt a heti jelentést az igazságügyminisztérium központi büntetés-nyilvántartóján keresztül fogják megtenni. Erre vonatkozólag közvetlenül kapják meg az utasítást.

¹⁹ Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai 1. doboz 1951. évi dosszié.

Felhívom a vezető bajtársakat, hogy ennek az utasításnak mindenkor a legpontosabban tegyenek eleget, mert a mulasztókkal szemben fegyelmi úton fogok eljárni.

E heti jelentésen kívül sem az ÁVH központjának, sem pedig a területileg illetékes Osztálynak a letartóztatottakra vonatkozólag semmiféle más jelentést nem kell tenni. E jelentés alapján történik intézkedés a szabadulók esetleges átkísérése iránt is, ha ügyükben eredetileg nem volt visszakérés.

Dr. T. I. s.k. főosztályvezető"

A politikai jellegű bűncselekmények miatt elítéltekre vonatkozó második, 0032/8/1951. számú iratot²⁰ szintén az Igazságügyminisztérium Ügykezelési Csoportjánál, 1951. április 12. napján keltezték. Címzettjei valamennyi „Járásbírósági Börtön Szolgálatvezetőjének”. A szóban forgó irat az alábbiakat tartalmazza:

„A politikai jellegű bűncselekmények miatt a járásbírósági börtönben letartóztatásban lévőkről a jövőben hetenként jelentést kell tenni az igazságügyminisztérium központi büntetés-nyilvántartójának. Ilyen politikai jellegű bűncselekmények: izgatás, szabotázs, tiltott határátlépés, embercsempészs és fegyverrejtegetés.

Ha ilyen bűncselekmények miatt kerül be valaki a járásbírósági börtönbe, azt fel kell venni a jelentésbe és azokat is, akik ilyen bűncselekmény miatt már korábban kerültek be, de ügyükben valami változás történt. Ezek a változások a következők: Más börtönbe szállították, ügyében a bíróság jogerős, vagy nem jogerős ítéletet hozott, büntetését félbeszakították, szabadult, megszökött.

Akár új befogadásról, akár változás jelentéséről van szó, a jelentésbe a következő adatokat kel felvenni minden egyes politikai jellegű bűncselekmény miatt letartóztatottra vonatkozólag: Név, törzslapszám, születési hely és idő, foglalkozás, anyja neve, bűncselekmény, kiszabott büntetés és szabadulási nap. Ezen adatokon kívül természetesen jelenteni kell azt a változást is, ami a jelentést szükségessé tette. Pl.: 1951. április 10-én átszállítva a szolnoki megyei bírósági börtönbe, vagy 1951. április 12-én büntetésének kiállása után szabadult, vagy ügyében a karcagi járásbíróság B.128/1951. szám alatt ítéletet hozott és azért mert lakásán vadászfegyvert rejtegetett 20 tőlennyel, 8 hónapi börtönre ítélte.

Ítélet jelentése esetén mindig le kell írni röviden a tényállást is, amiből kitűnik, mi módon követte el a bűncselekményt.

Átszállítás esetén mindig csak az átszállító börtön teszi meg a jelentést.

Ezt a jelentést minden hét szombati napján kell postára adni az igazságügyminisztérium központi nyilvántartójának címezve, Budapest, V. Szabadság tér 15.

Ebben a tárgyban minden szombaton feltétlenül kell jelentést küldeni, tehát nemleges esetben is. Ha a járásbírósági börtönben politikai jellegű letartóztatott nincs, akkor azt kell jelenteni, hogy a börtönben politikai letartóztatott nincs. Ha ilyen letartóztatott van, de ügyében az elmúlt egy héten változás nem történt, akkor az kell jelenteni, hogy letartóztatottakra vonatkozólag változás nem történt.

²⁰ Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai 1. doboz 1951. évi dosszié.

Figyelmeztetem a Szolgálatvezető bajtársakat, hogy jelentéseikre feltétlenül írják mindig rá, hogy melyik járásbírósaági börtönből küldik.

Ezt a bizalmas utasítást a Szolgálatvezető bajtársak állandóan zárt fiókban, vagy szekrényben őrzik.

Ennek az utasításomnak mindenkor a legpontosabban eleget kell tenni. Az esetleges mulasztásokat szigorúan meg fogom torolni.

Dr. T. I. s.k. főosztályvezető

A CSML-ben fellelhető harmadik, 081/1/1953.VII. Tük számú iratot²¹ 1953. március 11. napján keltezték a Belügyminisztérium VII. Főosztályán, melynek tárgya a „Dolgozó parasztok börtönbüntetésének félbeszakítása a mezőgazdasági munkák időtartamára”, címzettjei: „Valamennyi országos, megyei bírósági, bírósági börtön, önálló munkahely, valamint a Központi Kórház Parancsnokának.” A fentiekhez hasonlóan az iratot teljes terjedelmében érdemes közzétenni, hiszen abban – nemcsak a politikai elítélés kérdéskörére vonatkozóan vannak utalások – hanem ismételten bepillantást nyerhetünk a korabeli büntetés-végrehajtás politikai irányításának mikéntjébe is. Az irat az alábbiakat tartalmazza (az eredetiben található, aláhúzással jelölt kiemeléseket vastag betű jelzi):

„Az Igazságügyminiszter Elvtárs az államügyészségek elnökei felé kiadott 984/9/1953.I.M.II. számú rendeletével a mezőgazdasági munkák zavartalan biztosítása érdekében 1953. március hó 1. napjától 1953. október hó 31. napjáig terjedő időszakra börtönbüntetésük félbeszakítását tette lehetővé olyan elítélteknek, akiknek börtönbüntetése az 1 évet nem haladja meg, s olyan dolgozó parasztok

akik termelősövetkezetek, vagy termelősövetkezeti csoportok tagjai;

akik földjüket saját és családtagjaik munkaerejével művelik meg;

az előbbi bekezdésekben foglalt dolgozó parasztok olyan családtagjai, akik a föld megművelésében igazoltan résztvesznek;

földműves-napszámosok;

gépállomás dolgozói;

állami gazdaságok állandó (szerződéses), testi munkát végző dolgozói.

A felsorolt előfeltételeket a helyi tanács által kiadott bizonyítvánnyal kell igazolni.

A rendelet szerint nem részesíthetők félbeszakítás kedvezményben azok:

akik politikai bűncselekmény miatt (népek békéje elleni, államrend elleni bűntett, izgatás, tszcs. elleni izgatás, hűtlenség, állami és hivatali titkok megsértése, hatósági közeg elleni erőszak, fegyverrejtegetés, tiltott határátlépés, háborús és népellenes bűntettek) lettek elítélve;

feketevágás miatt elítéltek, ha kétséget kizáróan megállapítást nyer az üzérkedés, vagy egynél több állatot vágott le az elítélt;

akik félbeszakítás engedélyezés esetén börtönbüntetésüket 1954. május 1. napja után töltik le;

akik mezőgazdasági munkák elvégzése céljából a 984/5/1952.I.M. II. számú uta-

²¹ Csongrád Megyei Levéltár, Szegedi Fegyház és Börtön Iratai 1. doboz 1953. évi dosszié.

sítás alapján 1952. év folyamán akár a szóban forgó, akár más büntetés végrehajtására már kaptak félbeszakítást;

akik a munkaképes elítéltek külmunkahelyre való közvetlen irányítása tárgyában a 65.874/1951.I.M.II/1. számú utasítás alapján kiadott államiügyszétségi intézkedésnek igazolatlanul nem tettek eleget, s végül

akik büntetésüket töltik és ebből 1953. május 31. napja előtt szabadulnak.

Az Igazságügyminiszter Elvtárs rendeletének sikeres végrehajtása érdekében Parancsnok elvtársat az alábbiakra utasítom:

Közölje azon elítéltekkel, aki a fenti előfeltételeknek mindenben megfelelnek, hogy börtönbüntetésük félbeszakítását kérhetik, a rendelkezést azonban a letartóztatottak előtt kihirdetni nem szabad.

Félbeszakítás iránti kérelmet az elítélt hozzátartozója is terjeszthet elő.

A börtönbüntetésük félbeszakítását kérő elítélteknek tegye lehetővé, hogy a lakóhelyük szerint illetékes tanácstól a szükséges igazoló okmányokat beszerezhessék, mert az Igazságügyminisztérium, illetve az államiügyszétségek csak a kellően felszerelt kérelmeket fogadják el.

A megyei bírósági és bírósági börtönök az illetékes államiügyszétségeknek, az országos börtönök és önálló munkahelyek pedig közvetlenül az Igazságügyminisztériumnak küldjék meg az előterjesztett és szabályszerűen felszerelt kérelmeket.

Amennyiben a rendelkezésben felsorolt előfeltételeknek meg nem felelő elítélt megyei bírósági, vagy bírósági börtönben félbeszakítás iránt kérelmet terjesztene elő, figyelmeztesse, hogy a kérelem nem lesz teljesíthető, ha azonban az elítélt a kérelem továbbításához ragaszkodik, úgy azt küldje meg elbírálás végett az illetékes államiügyszétségeknek.

Az országos börtönök és önálló munkahelyek parancsnokai az előző pontban foglalt esetben a kérelmet ne az Igazságügyminisztériumnak, hanem a területileg illetékes államiügyszétségeknek küldje meg.

A kérelmet minden esetben fel kell szerelni a törzslap legfontosabb személyi és büntetési adatait tartalmazó melléklettel, mert a kérelmek ezek hiányában nem bírálhatók el.

Figyelmeztetem Parancsnok elvtársat, hogy utasításomat – figyelembe véve annak politikai és nemzetgazdasági jelentőségét – lelkiismeretesen és maradéktalanul hajtsa végre.

M. R. s.k. bv. ezredes, főosztályvezető-helyettes."

A politikai okok miatti elítélés és fogvatartás vonatkozásában a fenti iratok megvizsgálása után az alábbi megállapításokat tehetjük:

1. politikai jellegű bűncselekmények voltak: a háborús, népellenes büntett, az 1930: III. törvénycikk²² 51-71. §-ába ütköző bűncselekmények, az 1946. évi VII. törvénybe²³ ütköző bűncselekmények, a tiltott határátlépés, az embercsempé-

²² 1930. évi III. törvénycikk a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről. Az „51-71. §-ba ütköző cselekmények” a hűtlenség tényállása, és annak elkövetési magatartásai.

²³ 1946. évi VII. törvény a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről. Szemléltetésképpen a törvényből néhány tényállás: Büntett a demokratikus köztársaság megdöntésére

- szés, a fegyverrejtegetés, az izgatás, a szabotázs, a népek békéje elleni büntett, az államrend elleni büntett, a „tszcs”. elleni izgatás,²⁴ hűtlenség, az állami és hivatali titkok megsértése, illetve a hatósági közeg elleni erőszak;
2. a politikainak minősített cselekmények sora fokozatosan bővült, többek között politikainak minősült a mezőgazdasági termelősövetkezeti csoportok létrehozása elleni izgatás, ahogy az egyik iratban olvassuk, „minden izgatás és szabotázs cselekmény”;
3. a szabotázs cselekménye nem csak a szűkebb értelemben vett katonai bűncselekményeket takarta ezentúl, hanem minden olyan cselekményt is, mely megüti a párt által kitűzött célok (pl. az 5 éves terv) megvalósítását.

Börtön után, szabadon?

Az 1953-as közkegyelemig három amnesztiát is gyakorolt a kommunista diktatúra, ezek közül talán az 1948-as közkegyelem volt a legérdekesebb. Az 1948-as közkegyelemmel azok az elítéltek szabadulhattak, akik különféle cselekményeikkel nem segítették úgymond a kommunisták hatalmi előretörését. Az 1953-as amnesztia – Zinner Tibor jogtörténész szerint – pedig nem is idehaza, hanem Moszkvában kezdődött.²⁵ Az új szovjet vezetés kiharcolta Rákosiékat egy kis elszámoltatásra, számvetésre. Hruscsov Magyarországon is fordulatot szeretett volna, egy Sztálin szellemétől minden elemében megfosztott, barátságosabb kommunizmust. Úgy gondolták, hogy Nagy Imrén lehet az új korszak embere, aki miniszterelnökként különféle sorsjobbító intézkedéseket akart bevezetni. Az 1953. évi 11. törvényerejű rendelet az év júliusában jelent meg, s augusztus 1-jétől meg is kellett indulniuk a szabadításoknak, a jogszerűen bebörtönzöttek szabadon bocsátásának.

irányuló cselekmény, mozgalom vagy szervezkedés, kezdeményezés, ilyen szervezet vezetése, anyagi támogatása; büntettet követ el az is, aki ilyen mozgalomban vagy szervezkedésben tevékeny részt vesz, vagy azt előmozdítja. Büntettet követ el, aki az államrend vagy köztársaság megváltoztatására lázít, aki a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat, aki egyes személyek vagy csoportok ellen azok demokratikus vagy köztársasági meggyőződése miatt gyűlöletre izgat, aki az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji vagy felekezeti gyűlölködésre izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el. Vétséget követ el, aki háborús vagy népellenes bűncselekményt vagy a jelen törvényben meghatározott valamely cselekményt magasztal, vagy ilyenek elkövetőjét feldicséri. Vétséget követ el az is, aki két vagy több személy jelenlétében olyan valótlan tény vagy való tény olyan módon állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy az államrend vagy köztársaság iránt megvetést keltsen, vagy nemzetközi megbecsülését csorbítsa, stb.

²⁴ Helyesen: tsz, teljes nevén mezőgazdasági termelősövetkezet, a mezőgazdaság szovjet típusú átszervezésekor létrehozott kollektív agrárnagyüzem. 1948 nyarától indult a Magyar Kommunista Párt programja szerinti kollektivizálás, és az év végére már 500 mezőgazdasági termelősövetkezeti csoport (közkeletű nevén „tszcs”) jött létre. A magán parasztgazdákat adminisztratív eszközökkel (tagosítás, kuláklista, begyűjtés stb.) kényszerítették a belépésre.

²⁵ HORVÁTH MIKLÓS – ZINNER TIBOR: *Koronatanúk jeltelen sírgödörökben. Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténetéhez.* Magyar Közlöny és Lapkiadó, Budapest, 2008. 76. p.

„A Belügyminisztérium jelentése a közkegyelmi rendelkezések végrehajtásáról 1953. november 23.

A zárójelentésben szereplő kb. 748 000 személy az alábbiak szerint csoportosítható.

- I. A közkegyelmi rendelkezések megjelenésekor fogva tartott és szabadult személyek:
 polgári és katonai börtönökből 15 761 fő
 a rendőrség internálótáboraiából 478 fő
 az államvédelmi szervek internálótáboraiából 5 075 fő
 az Igazságügy-minisztérium javítóintézeteiből fiatalok 654 fő
 Ö s s z e s e n: 21 968 fő

A Politikai Bizottsághoz benyújtott jelentésünkben 19 727 olyan személyt jelentettünk, akik a börtönökből fognak szabadulni. A két szám közötti eltérés abból adódik, hogy a Politikai Bizottság elé terjesztett jelentésben a jogerősen elítélteket és a börtönökben lévő nem jogerősen elítélteket (előzetes letartóztatásban lévőök) is felvettük. Továbbá a Politikai Bizottsághoz benyújtott jelentésünkbe felvett azok az adatok, amelyek az 1/3 kedvezményben részesültekre, valamint a büntetett előéletű személyekre vonatkozott, nem voltak pontosak (pontos felmérésük nem volt lehetséges).

- II. A közkegyelmi rendelkezések megjelenésekor egyéb szabadságkorlátozó intézkedések hatálya alatt állók:
 Hortobágyról szabadult (kiskorú családtagokat is beleértve) 7 281 fő
 Kényszerlakhelyhez kötött Budapestről kitelepített 13 670 fő
 Vidéki városokból kitiltott személyek 1 194 fő
 Ö s s z e s e n: 22 145 fő

- III. Olyan személyek, akiket egyéb vonatkozásban érintettek a közkegyelmi rendelkezések:
 a büntetőbíróságok pénzbüntetését törölték 21 181 fő
 kihágási bíróságok megszüntették az eljárást, ill. törölték a büntetést 640 534 fő
 a büntetőbíróságok az eljárást megszüntették 21 141 fő
 az ügyészség és a rendőrség a nyomozást megszüntette 7 646 fő
 a büntetőbíróságok a büntetés alól mentesítettek 11 591 fő
 a büntetőbíróságok egyharmad kedvezményben részesítettek 547 fő
 rendőrhatalósági felügyeletét feloldották 4 570 fő
 az ügyészségek a javító-nevelő munkára ítélt személyek közül a javító-nevelő munkára való további kötelezést megszüntették 2 574 fő
 Ö s s z e s e n: 709 784 fő

Az ügyészség és a rendőrség által megszüntetett nyomozások között olyan személyek ügyei is vannak, akik a közkegyelmi rendelkezések megjelenésekor börtönökben voltak mint előzetesen letartóztatott személyek. Ezeknek számát pontosan nem tudjuk kimutatni.

A büntetőbíróóságok által büntetés alól mentesített 11 591 személy mentesítése a tv. 8. szakasz 3. bekezdésének a) pontján, a harmad-kedvezményben részesülés pedig ugyan-ezen bekezdés b) pontján alapult.

IV. Börtönben lévő olyan személyek csoportja, akikre a közkegyelmi rendelkezésekben foglalt kedvezmények október 1. napja után következő időben fognak megmutatkozni.

október 1-je utáni időkből a polgári börtönökből 3 373 fő

a katonai börtönökből 1 141 fő

Ö s s z e s e n: 4 714 fő fog szabadulni egyharmad, illetőleg 1/2 kedvezménnyel.

A négy csoport összesen 758 611 fő. A zárójelentésben 748 000 főt jelentettünk. A két szám közötti eltérés abból adódik, hogy a zárójelentésben szereplő 748 000-es adathoz nem vettük fel a IV. csoportban feltüntetett adatot, továbbá a javító-nevelő munkára ítéleteket, valamint a javítóintézetből elbocsátott fiatalkorúakat.

Budapest, 1953. november 23.

Piros László s. k.²⁶

Egy másik forrás konkrétan arról tanúskodik, hogy milyen eszközöket, milyen módon kell felhasználni annak érdekében, hogy az állami gépezet továbbra is ellenőrzése alatt tarthassa azokat az embereket, akik a politikai rendszer „zavartalan működésére” veszélyt jelenthetnek. Az alábbiakban idézett utasítás külön kiemeli a börtönökben végzendő szakmai munka részleteit is.

„A leépítésre vonatkozó szempontok értelemszerűen vonatkoznak a börtönben foglalkoztatott hírforrásokra is, akik most szabadulnak. Az eltérés az, hogy a velük való találkozást, a kötelezvény aláírását és a további konspirációra való figyelmeztetést lehetőleg még a börtönben kell végrehajtani. Hogy ez megtörténhessék, a börtönökben történő előkészületi munkákat figyelemmel kell kísérni, nehogy előfordulhasson, a nagyszámú szabadulóval együtt a hírforrás anélkül, hogy leépítettük volna, elutazzék, vagy elköltözzék. (...)

Számítani lehet arra, hogy a közkegyelem gyakorlása azokat a hírforrásokat is idegesíti majd, akiknek a pressziója olyan súlyos, hogy nem esik a közkegyelem hatálya alá. (...) Felhívom figyelmét arra, hogy a közkegyelem gyakorlásánál a szocialista törvényességet és a speciális munka érdekeit egységesen úgy kell figyelembe venni, hogy sem az egyik, sem másik érdek nem szenvedhet csorbát. (...)

1953. VIII. 20-ig jelentse, hogy a leépítéseket hogyan hajtotta végre. Hány pressziós hírforrást épített le, hány olyan hírforrást tartott meg, akiknek megszűnt ugyan a pressziója és ezeket milyen indokkal foglalkoztatja tovább. Jelentse azt is, hogy a leépítéseknek milyen hatása van a megelőző munkára.

Budapest, 1953. július 24-én.”²⁷

²⁶ Közli: HORVÁTH IBOLYA – SOLT PÁL (Szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. 1. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. pp. 429–433

²⁷ <http://www.abtl.hu/sites/default/files/1-3.pdf>

Befejezés

Bár az elmúlt 50 év büntetéstörténetével számtalan kutató foglalkozott és kutatásokat folytat manapság is, megállapítható, hogy nincs olyan – a vizsgált időszakra fókuszáló – kézikönyv vagy egyéb kiadvány, ami a téma iránt érdeklődőknek biztos segítséget, támpontot nyújtana.

Amennyiben rendelkezésre állna egy olyan kiadvány – akár digitális formában is –, mely a büntetés-végrehajtás irányítási rendszerét (rendeletek, hetiparancsok, iránymutatások, utasítások stb.), valamint az egyes intézetek történetére vonatkozó források pontos megjelölését felölelné, úgy a kutatók, a téma iránt érdeklődő állampolgárok könnyebben eligazodnának e korszak ellentmondásos tényei és a jelen történései között egyaránt. Egy ilyen kiadvány felépítésének mintájául szolgálhat a fentiekben bemutatott rövid tanulmány és a pályamunkámban megtalálható forráskiadás.

A fentiekben vázolt kezdeményezés egybecsenghet a Nemzeti Emlékezet Bizottságáról szóló 2013. évi CCXLI. törvény indokolásának egyik mondatával is: „Az előző elnyomó rendszer hozzáértő kutatása által a Bizottság feltárja és nyilvánosságra hozza a rezsim által elkövetett bűnöket, a működtetők tevékenységét, szerepét. Az új információknak köszönhetően a korszakról alkotott tudáshalmaz a jövőben teljesebbé válik. Össztársadalmi érdek, hogy a jövő generációi objektív képet kapjanak hazájuk történelmével kapcsolatban, továbbá, hogy a kommunista rendszerhez hasonló elnyomó, totális diktatúra soha többé ne jöjjön létre Magyarországon, és a kommunizmus bűnei ne ismétlődhesenek meg.”²⁸

Felhasznált irodalom

- BÓDINÉ BELIZNAI KINGA – MEZEY BARNA (Szerk.): *A magyar börtönügy kutatásának alapjai*. ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1997.
- BORECZKY BEATRIX: *Az államvédelmi hatóság szervezete, 1950–1953*. In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. (Szerk. Gyarmati György) Történeti Hivatal, Budapest, 1999. pp. 91–111.
- CSEH GERGŐ BENDEGÚZ: *A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990*. In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. (Szerk. Gyarmati György) Történeti Hivatal, Budapest, 1999. pp. 73–89.
- D. TÓTH BÉLA: *A börtönügy levéltári forrásai a Magyar Országos Levéltár irataiban*. Levéltári közlemények, 1999. 1–2. pp. 205–215.
- DEÁK FERENC ISTVÁN: *Múlt és jelen. (Három szegedi börtönkönyvről)*. Börtönügyi Szemle, 2001. 1. pp. 99–101.
- GLÁSER ISTVÁN: *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása*. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975.

²⁸ Indokolás a T/13215. számú törvényjavaslathoz. 14. p. Lásd: <http://www.parlament.hu/irom39/13215/13215.pdf> [2014. április 20.]

- GYARMATI GYÖRGY: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* ÁBTL – Rubicon, Budapest, 2011.
- GYARMATI GYÖRGY (Szerk.): *Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2004.
- GYARMATI GYÖRGY – PALASIK MÁRIA (Szerk.): *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara 1953-1956.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.
- LŐRINCZ JÓZSEF: *A sztálini büntetőpolitika és konzekvenciái a hazai büntető igazságszolgáltatásban.* Börtönügyi Szemle, 2007. 2. pp. 71–80.
- LŐRINCZ JÓZSEF: *Büntetőpolitika és börtönügy.* Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009.
- LŐRINCZ JÓZSEF – NAGY FERENC: *Börtönügy Magyarországon.* Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 1997.
- MAJOROS RICHÁRD: *Új magyar börtönügy.* Igazságügyi Ipari Vállalat, Vác, 1949.
- OLÁH MIKLÓS: *A csillagépület.* Bába és Társai Kiadó, Szeged, 2005.
- OLÁH MIKLÓS: *A szegedi várbörtön és a Szegedi Fegyház és Börtön történeti kronológiája 1784–1998.* Bába és Társai Kiadó, Szeged, 1999.
- OLÁH MIKLÓS: *Időrendben. A szegedi várbörtöntől napjainkig.* Börtönügyi Szemle, 1998. 4. pp. 89–95.
- OLÁH MIKLÓS (Szerk.): *Emlékkönyv 1951-2001. 50 éves a Börtönbútorgyár.* Bába és Társai Kiadó, Szeged, 2001.
- OLTVAI FERENC: *Szeged múltja írott emlékekben 1922-1945.* Szeged, M[egyei] J[ogú]. Városi Tanács VB Műv[elődési] Osztály, Szeged, 1968.
- ŐRY KÁROLY (Szerk.): *A magyar rendvédelem története.* (k. n.) Budapest, 1995.
- RÉVÉSZ BÉLA: *A proletárdiktatúra államvédelmi funkcióinak változásai az első Nagy Imre-kormány idején.* In: Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tomus LXII., Fasc. 16. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2002.
- SÜKREI JÓZSEF: *A Szegedi Csillagbörtön.* Kézirat. H. é. n.
- SZÉNÁSI GÉZA: *A törvényesség őrhelyén.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1958.
- T. VARGA GYÖRGY: *Adalékok a börtönügy és a rabmunkáltatás történetéhez 1949-1953.* In: Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000-2001. (Szerk.: Gyarmati György) Történeti Hivatal, Budapest, 2002. pp. 159-175.